

K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války¹

doc. PhDr. Blanka Soukupová, CSc.

Společenskovědní modul Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy,
U Kříže 8, 158 00 PRAHA 5 – JINONICE
6446@mail.fhs.cuni.cz

Motto: „*Radostným úkazem poslední doby vedle semknutí národa v jeden svorný celek jest i jeho návrat k starým, poctivým českým tradicím, k lidové kultuře. Jsme svědky slavného vzkříšení našich krojů, zvyků a písní [...] Mezinárodnost, evropanství pronikaly vítězně do naší mládeže a oslabovaly naše síly, olupovaly nás o náš svéráz, původní barvy, o všechnu tu krásu...*“

BRZÁK, M.: *O novou tradici českých velikonoc* (1940)

Úvodem

Mezi českými a moravskými etnology dodnes panuje iluze o tom, že protektorátní národopisný² výzkum zůstal ušetřen tlaku vládnoucí nacistické a protektorátní ideologie. Její vliv bývá omezován pouze na region Slovácka a Hané, kde mělo docházet k určitým regionálním excesům, k využívání poznatků vědeckého národopisu zjištěnými amatéry. V tomto textu se pokusím doložit, že nacistická a protektorátní propaganda poznamenaly obor jako celek, že nešlo pouze o prezentaci lidové kultury z *druhé ruky* nemorálními nevědci (o projevy místního folklorismu³). Nacistická a protektorátní ideologie a propaganda uzpůsobila totiž svým účelům jak obraz venkova, pojetí lidu, tak i vědeckou a výzkumnou činnost národopisců a její využívání v praxi. Svůj obdiv k nacistickému národopisu vyjádřily veřejně i uznávané osobnosti tehdejšího oboru, včetně Antonína Václavíka (1891–1959), „*klasika české a slovanské etnologie*“⁴, autora monografie Luhačovské Zálesí (1930),

1 Text byl vypracován v rámci grantu GA ČR *Mýty a „realita“ středoevropských metropolí při utváření národních a nadnárodních identit. Případ Prahy, Bratislavy, Varšavy, Krakova a Vídně*, registrační číslo grantového projektu P 410/12/2390.

2 V této studii budu užívat pojem národopis, nikoliv etnologie. Respektuji tak dobově užívaný název pro obor.

3 Ten výstižně Josef Jančář, etnograf, muzejník, vědecký pracovník Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, a Jan Krist definovali jako: „*Nejrůznější aktivity, spjaté s využíváním tradic lidové kultury – buď jako inspirace k hudebním, literárním nebo výtvarným dílům, jako zdroje regionálně akcentovaných projevů masové kultury, nebo jako turistické atrakce...*“ JANČÁŘ, J. – KRIST, J.: *Národopisné slavnosti a folklorní festivaly v České republice*. Strážnice 2007, s. 14.

4 JANČÁŘ, J.: *Antonín Václavík a česká etnografie druhé poloviny 20. století*. In: Drápala, D. (red.):

docenta národopisu v Brně (1933), za války odborného pracovníka Slováckého muzea v Uherském Hradišti a spolupracovníka kolaborantské etnografické skupiny Národopisná Morava, poválečného řádného univerzitního profesora na Masarykově univerzitě v Brně,⁵ a Jana Húska (1884–1973), který se stal prvním československým držitelem doktorátu z oboru⁶.

Tato tvrzení nezpochybňují to, že lidová kultura a adorující obraz vesnice sehrávaly v této době také roli povzbuzení české národní identity. Vlastní obor a jeho zájem – vesnická lidová kultura – byly ovšem pěstovány a prezentovány (na úrovni teoretické i aplikační) v kontextu mocenskopolitických priorit hitlerovského Německa, v kontextu nacistického agrarismu, jakkoliv vlastní výzkumy, muzejní i dokumentační činnost mohly být na vysoké úrovni.

Pojem lid a lidová kultura za první republiky, zárodky protektorátního agrarismu v českém fašistickém hnutí

Než přistoupíme k vymezení pojmu lid a k funkcím, které byly projektovány do lidové kultury v období protektorátu Čechy a Morava, musíme stručně vysvětlit, jakým obsahem byl tento termín, pro národopis naprosto klíčový, naplňován v první Československé republice. Moderní prvorepublikové češství převzalo koncept lidu od tzv. realistů, skupiny intelektuálů sdružených kolem osobnosti univerzitního profesora Tomáše Garrigua Masaryka na české univerzitě, koncept zformovaný na počátku posledního desetiletí 19. století. Tato představa ovšem narušovala tradiční české chápání tzv. lidové kultury v jejím herderovsko-grimmském výkladu, závazném pro evropské intelektuály od přelomu 19. a 20. století; v jejich chápání byla tzv. lidová kultura jako ztělesnění národního ducha spojována s kulturou rolnickou.⁷ Toto *hledání kořenů* nebylo samozřejmě žádnou českou zvláštností a na určitém stupni svého vývoje ho rozvinula všechna evropská národní hnutí. V pojetí tzv. realistů však nebylo jádro národa pouze rolnické; spoluvytvářely ho tři skupiny: sedláci, řemeslníci a dělníci,⁸ tzn. vrstvy manuálně pracující. Mýtus českého

Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla. Brno 2010, s. 11. Dále srov. rj [JEŘÁBEK, R.]: *Václavík Antonín*. In: Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Sv. 1. Praha 2007, s. 240–241.

5 MELZER, M.: *Antonín Václavík a jeho význam pro muzejní prezentaci lidové kultury*. In: Drápala, D. (red.): *Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla*. Brno 2010, s. 26.

6 Jeho rozsáhlá monografie *Hranice mezi zemí moravskoslezskou a Slovenskem* (1932) si ovšem vysloužila Václavíkovu kritiku. JANČÁŘ, J.: *Etnografie na Moravě a ve Slezsku v limitech 20. století*. Strážnice 2014, s. 21.

7 BURKE, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005, s. 35, s. 47 a s. 53. Obdobně tomu bylo i u českých obrozenců. KUTNAR, F.: *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha 1948, s. 90; HROCH, M.: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha 1999, s. 146 (příklad Josefa Jungmanna).

8 K definicím pojmu lid u tzv. realistů srov. SOUKUPOVÁ, B.: *Realisté a pozitivní češství (O myšlenkové revoluci v české společnosti)*. In: Soukupová, B.: *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus*. Praha 2000, s. 54–55.

plebejství byl tedy přijat i jako hodnota moderního češství. Rozvinula ho také česká národopisná věda; např. Václav Fabián, ředitel Národopisného muzea v Praze, autor hesla *lid* v *Ottově Slovníku naučném* (1888–1909, termín *lid* ve svazku z roku 1900), encyklopedii vysokých kvalit, a docent Emanuel Kovář, lingvista a etnograf,⁹ v přednášce *Národopis a úkoly Národopisné Společnosti Československé*, otištěné v Národopisném sborníku československém (1897).¹⁰ Ani tzv. realisté však nezpochybnili, že lid je autentickým jádrem národa a pramenem národního hnutí.¹¹

Národněpolitickou a společenskou prestiž sedláka pak výrazně znovu posílilo agrární hnutí, hnutí středního a drobného rolnictva, vznikající na konci 19. století. V rakousko-uherských i prvorepublikových programech agrárního hnutí a agrární strany byl český sedlák mytizován jako srdce národa, ochránce českého jazyka a půdy (v protikladu k městu a inteligenci), případně jako prototyp demokratičnosti.¹² Pod bezesporným politicko-společenským vlivem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu (agrární) se teze o venkovském lidu jako zdroji a ochránci národní tradice přenesla i do první Československé republiky.¹³ První republika se však stala také „zlatým věkem“ pro pokusy projevy lidové kultury revitalizovat.¹⁴ Těchto snah se ujímali jak profesionální i laičtí národopisci, tak některé politické strany a subjekty. Vedle silného estetického zážitku z jednotlivých fenoménů lidové kultury, který měl být podle tehdejších národopisců zprostředkován i dalším generacím, působil také strach z tzv. nivelizace jednotlivých regionů, v nejobecnější rovině pak obavy ze ztráty národní (ale i státní) rozmanitosti, v níž byla hledána i národní (státní) osobitost.¹⁵ Velmi často stály ovšem za revitalizačními snahami i mocenskopolitické kalkulace. V protofašistickém politickém subjektu soustředěném kolem periodika *Hanácká republika* (moravští fašisté) se již v první polovině 20. let objevil manifestační odklon od města jako centra zkaženosti. Zatímco do města byla projektována cizota, kosmopolitismus, vesnice zůstala ideálem bytostně národních („našich“) hodnot. Zvláště adorovali moravští fašisté selské

9 E. Kovář ovšem požadoval i výzkum řemeslníků a dalších skupin, které se odštěpily od vesnického obyvatelstva při migracích do měst. SOUKUPOVÁ, B.: *Česká antropologie – pokračovatelka české etnografie a etnologie – po sametové revoluci (1989)*. *Urbánní a etnická studia jako osa oboru*. Národopisný věstník XXX (72), 2013, č. 2, s. 7.

10 Podrobněji srov. SOUKUPOVÁ, B.: *Lid a lidová tvorba a výroba jako nástroj propagandy ve společnosti českých zemí. Mýtus a česká (státní) politika*. *Etnologické rozpravy XX*, 2013, č. 1–2, s. 8–9.

11 K těmto představám viz *tamtéž*, s. 7.

12 *Tamtéž*, s. 10–11.

13 K autoritativním vědeckým dílům a autorům v tomto období srov. *tamtéž*, s. 11–12.

14 Roku 1925 označil dokonce Čeněk Zíbrt (1864–1932), kulturní historik, folklorista, etnograf, profesor Univerzity Karlovy v Praze, spoluzakladatel ústředního národopisného periodika *Český lid*, revitalizaci vesnických tradic za hlavní úkol oboru. ZÍBRT, Č.: *Pětadvacet ročníků „Českého lidu“*. *Národopisný věstník československý XIII* (25), 1925, č. 1, s. 41.

15 Velmi silně zazněly tyto obavy v „klasickém“ díle Drahomíry Stránské *Lid pod Tatrami* z roku 1931. Z dnešního hlediska bychom tuto práci označili za text urgentní etnografie.

grunty a Hanou jako tradiční národopisný region s bohatým rejstříkem lidové kultury.¹⁶ Tuto bipolaritu města (bohatého, požitkářského, líného) a vesnice (pracovité, přesto však strádající) pak přešlo i fašistické hnutí.¹⁷ Vesnice zůstala rezervoárem bytostně „našich“, národních hodnot.

Jádro národa po Mnichovu

Konstrukt národní podstaty byl aktualizován znovu v mnichovských dnech v září 1938.¹⁸ Prezident Edvard Beneš, jenž byl v nových politicko-společenských podmínkách donucen ze svého úřadu odstoupit, vyzval ve své abdikací řeči z 5. října 1938, vysílané rozhlasem, k „*sestoupení ke kořenům*“. V prognosticky zcela přesném proslovu se přitom vrátil k romantické představě Vlasti jako stromu, jemuž byla osekána koruna, zůstaly mu však hluboké a pevné kořeny – záruka obnovy: „*Koruna stromu naší vlasti jest osekána, ale kořeny národa tkví pevně v jeho zemi. Sestupme ke kořenům, soustředme všichni svou starou rodovou sílu do nich, jako jsme to ve svých dějinách učinili již tolikrát; a koruna opět po čase vyrazí novými ratolestmi.*“¹⁹ Demokratická veřejnost začala Benešovu politickou závěť okamžitě rozvíjet.²⁰ Musela se však vyrovnávat se vzrůstem vlivu nacionalismu a s násilnou redukcí platformy demokratických projevů. V posledních týdnech tzv. druhé republiky se na veřejnosti demokratické projevy uplatňovaly již spíše nepřímo.

V bezprostředně pomnichovských týdnech se však česká společnost vrátila nejen k obrozeneckému divadelnímu repertoáru, k české opeře, hudbě, ale také k lidovým kořenům (zdrojům) národního obrození. Bývalá agrární strana jako nejdůležitější složka vládnoucí Strany národní jednoty pracovala s termínem „*živá síla národa*“ a s obratem „*vůle národa v duchu národní tradice*“.²¹ Největší kulturní událostí tzv. druhé republiky se stala výstava *Česká tradice v 19. století* (17. listopadu 1938–15.

16 SOUKUPOVÁ, B.: *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Etnické studie, sešit 2. Bratislava 2005, s. 55–56.

17 *Tamtéž*, s. 61–62.

18 Tehdy charakterizovala Naše doba redaktora Josefa Macka, sociálnědemokratického teoretika, lid jako dělníka, sedláka, živnostníka, úředníka. Ta: *Lid ve velké chvíli*. Naše doba 45, 1938, září, s. 577.

19 *Zůstaňme ovšem dále demokraty*. Právo lidu 47, 1938, č. 235, 6. 10. 1938, s. 1.

20 Např. sociálnědemokratický A – Zet napsal 13. října 1938 (v souvislosti s inscenací Tylova Jana Husa): „*Budeme se nyní [...] znovu zamýšlet nad svou národní povahou, nad svým národním osudem a posláním, abychom si uvědomili své n e j v l a s t n ě j š í kořeny.*“ jtg – [TRÄGER, J.]: *Tylův Hus po devadesáti letech*. A – Zet 1938, č. 236, 13. 10. 1938, s. 1. K návratům ke kořenům srov. i GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha – Litomyšl 2004, s. 197–200.

21 Žurnalisté agrárního deníku Venkov přitom i nadále zdůrazňovali údajnou demokratičnost a důležitost selského stavu. KUKLÍK, J.: *Úloha agrární strany při změně politického systému druhé republiky a vzniku Strany národní jednoty*. In: Šouša, J. – Miller, D. E. – Hrabík Samal, M. (eds.): *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha 2001, s. 135, 137.

ledna 1939).²² Prvky lidové tradice, které jednotliví obrozenečtí umělci, jejichž díla byla nyní hojně uváděna i na divadle,²³ využívali, byly prezentovány jako nejdůležitější součást národní tradice a současně i jako povzbuzení národních emocí: především pak naděje.²⁴ Agrární Večer pod výmluvným titulkem *Lid je zlatý* na podzim 1938 napsal: „*Lid se vrací k staré literatuře [...] Lid prožívá nové národní probuzení. Toto svaté nadšení nesmí utuhnout [...] Přijdou zase na své perly národního umění, naše národní písně. Přijdou na své naše národní tance. Móda je věcí okamžiku; to naše národní je věčné [...] Musíme prožít nové jaro národního života v novém národním domově.*“²⁵ „*V oblasti hudební se programově vyzdvihovala lidová píseň a ve výtvarném umění se oficiálně ohlašoval návrat k tvorbě J. Mánesa, J. V. Myslbeka a K. Purkyněho,*“ konstatovali historici Jan Gebhart a Jan Kuklík.²⁶

Návraty k lidové (vesnické) kultuře přitom čerpaly z romantismu a z ideologie agrarismu. Problém byl ovšem v tom, že agrární strana v tzv. druhé republice převzala jako svůj vzor nacistický agrarismus. Již ve druhém pomnichovském čísle agrárního deníku *Venkov* byl zemědělec označen za první profesi ve státě: „*Nejdeme do nového státu podlomeni. Rolník nepoznal nikdy pohodlí, jediného dne nežil bez starosti; v míru i třesku zbrani šel, jde a půjde zas za svojí prací [...] Zemědělci, nevěste hlavy! [...] Zemědělci budou povoláni na prvním místě, aby zabezpečili národní stát prací rukou, láskou srdcí, vírou svých duší a silou své vůle, jež nezná překážek, abychom nezhynuli my, ni budoucí...*“²⁷ Obdobně se Rudolf Halík, šéfredaktor *Venkova*, vyslovil i o nezdolnosti zemědělského stavu.²⁸ V souladu s nacistickým agrarismem byla i revitalizace posvícení a dalších tradic²⁹ i oslava starých sel-ských rodů. Folklorismus byl na postupu. Jak napsal Aug. Mencák v deníku *Venkov*: „*Jen půda dovede člověku připomenout nejen právo, ale i povinnost žít a život dávat [...] Byl to kancléř Hitler, typicky měštský člověk, který razil heslo: „zemědělec je*

22 SOUKUPOVÁ, B.: *Mýty Prahy v krátkém období druhé republiky: Hledání cest k nové identitě české metropole*. In: Soukupová, B. – Hroch, M. – Salner, P. – Pauknerová, K.: *Cesty urbánní antropologie. Tradice – nové směry – identita. Urbánní studie*, sv. 4. Praha 2013, s. 55. Dále srov. TONDL, K.: *Výtvarné umění*. Naše doba 45, 1938, prosinec, s. 113.

23 Např. šlo o Tylova *Jana Husa*, *Jiřikovo vidění*, *Jiráskovu M. D. Rettigovou*. SOUKUPOVÁ, B.: *Mýty Prahy v krátkém období druhé republiky*, c. d., s. 55. Oficiálním závazným vzorem se stal spisovatel Alois Jirásek, spisovatelka Božena Němcová, malíř Mikuláš Aleš a skladatel Bedřich Smetana. *Tamtéž*, s. 56.

24 K významu výstav srov. GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Druhá republika 1938–1939*, c. d., s. 202.

25 -l-: *Lid je zlatý*. Večer 1938, č. 299, 4. 11., s. 3.

26 GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Druhá republika 1938–1939*, c. d., s. 189. Dále srov. RATAJ, J.: *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*. Praha 1997, s. 122.

27 *Lide náš, zemědělci českoslovenští!* *Venkov* XXXIII, 1938, č. 232, 2. 10., s. 1.

28 HALÍK, R.: *Do nového života*. *Venkov* XXXIII, 1938, č. 232, 2. 10., s. 1.

29 Např. ve Švehlově statku v Hostivaři obnovil dorost Československého Červeného kříže zvyk chození s klisnou a kozlíky. *Ve Švehlově statku obnovili krásný staročeský zvyk*. *Venkov* XXXIV, 1939, č. 11, 13. 1., s. 5.

*základem státu', a byl to rovněž nezemědělec Mussolini, který nedávno označil selské rodiny za věčnou, živou sílu italského imperia.*³⁰ Rudolf Halík v Zemědělském rozhlase v lednu 1939 prohlásil: „*Selské rody jsou slavné rody. Z nich vycházeli národní bardy a buditelé. Ze selství vycházely prvky věčně krásného lidového umění. Národní kultura je selská kultura. Rodná země je základem státu... Sedlák rozumí pokroku; ale jest odpůrcem pseudopokroku cizáckého [...] Sedlák odmítá trosečnictví, nihilismus a morálku rozvratníků.*“³¹ Halík však rozvinul v lednu 1939 i obraz zkažené první republiky, která se řídila morálkou velkoměsta, nekriticky přijímala cizí vzory a cizí kulturu (*pakulturu*). „*Selský lid, drže v rukou svých půdu, chrání s ní i ony ideální hodnoty, jež od věků uchovávaly: starost o věčný život národa. Selské rody daly národu pilné dělníky země i dělníky Boží. Český sedlák stál v čele boje za svobodu svědomí celého světa. Selský lid dal národu spisovatele, básníky, umělce, politiky i národohospodáře. Selské rody střeží národy před svody cizích učení,*“ dodal.³² Na obrazy tohoto typu zareagoval i historik Jan Rataj, který napsal: „*Multikulturní evropský rozměr české kultury byl opuštěn.*“ V návratu k regionální kultuře, v jejím představení v neautentickém prostředí (folklorismu), pak viděl politicko-kulturní propad: „*Místo toho [multikulturního rozměru – poznámka B. S.] byl v české kultuře znovu uměle posilován jalový folklorně-etnický rámeček. Nově byl ožíván vyčpělý kulturní regionalismus.*“³³ Na druhé straně se ovšem objevovaly pokusy představit zájmy Prahy a venkova jako shodné.³⁴ Již v lednu 1939, tedy ještě před vznikem protektorátu, navrhol český historik Zdeněk Kalista vytvoření českého nebo česko-slovenského ústavu v Berlíně, Lipsku, Vídni nebo Mnichově, který by Němcům zprostředkovával znalost české kultury. Za jeden z hlavních úkolů Z. Kalista označil „*etnografické studium tzv. „sudetského prostoru*““³⁵

Nacistický „zájem“ o českou lidovou kulturu: zeslabení české identity – východiska pro český protektorátní národopis

Kolaborantské češství přejalo říšskoněmeckou legendu o zápasu třetí říše za Evropu věčného míru a sociálního smíru v tzv. občanské válce.³⁶ Ve skutečnosti

30 MENCÁK, A.: *Návrat k půdě*. Venkov XXXIV, 1939, č. 10, 12. 1., s. 1.

31 *Selské rody záštitou národa! Po bouři do nové práce!* Lidový deník XXVI, 1939, č. 8, 10. 1., s. 1.

32 *Selské rody udržely národ a zabezpečí stát. Z rozhlasového projevu šéfredaktora R. Halíka*. Venkov XXXIV, 1939, č. 8, 10. 1., s. 3.

33 RATAJ, J.: *O autoritativní národní stát*, c. d., s. 127.

34 Např. na květnovou výstavu Zemědělské jednoty Česko-slovenské v květnu roku 1939 byla připravena expozice hlavního města Prahy s hlavním heslem „*Praha a venkov jedna rodina*“. SOUKUPOVÁ, B.: *Mýty Prahy v krátkém období druhé republiky*, c. d., s. 66.

35 KALISTA, Z.: *Pro česko-německé dorozumění*. Obnova 3, 1939, č. 1, 7. 1., s. 1.

36 SOUKUPOVÁ, B.: *Antisemitismus krojovaných kolaborantů v kontextech protektorátní mytologie a propagandy. K aktivitě Národopisné Moravy*. In: Pálka, P. (red.): *Židé a Morava XX*. Kroměříž 2014, s. 133–134. Srov. i VAJTAUER, E.: *Češi v Nové Evropě*. Praha 1943, s. 6.

znamenal nacistický světový názor reálné ohrožení existence českého národa.³⁷ Tzv. česká otázka měla být ovšem vyřešena až po vítězství nacistického Německa. Během válečného „intermezza“ však nacistická propaganda předstírala zájem o českou lidovou kulturu a jejího údajného tvůrce – českého sedláka. Současně byla v protektorátu propagována i německá lidová kultura (především národní kroj) a říšskoněmecký národopis (např. etnografka Kerkmann z Dortmundu, znalkyně kroje) jako nedostižný vzor pro národopis český.³⁸ Joseph Goebbels, říšský ministr lidové osvěty a propagandy, byl nadšen v listopadu 1940 inscenací *Prodané nevěsty* od Bedřicha Smetany v Národním divadle,³⁹ při jejíž inscenaci byly využity české lidové kroje, pochopitelně v jevištní stylizaci. Také zásluhou české operní tvorby využívající lidových motivů, která byla uváděna ve třetí říši, byl protektorát v Německu prezentován jako „země nádherných krojů“, v níž žije specifická etnografická skupina.⁴⁰

Nacistický zájem o lidovou kulturu měl oporu v nacistickém agrarismu a romantismu. Hlavním ideologem říšskoněmeckého agrarismu se stal R. Walther Darré. Jádrem jeho konstruktů byla pokrevní spjatost rolníka a půdy.⁴¹ Říšský ministr Darré byl také autorem předmluvy ke knize *Der Bauernspiegel Großdeutschland*, v níž obhajoval tezi o německém rolníku jako základu národa a o Německu jako agrárním státě: „*Deutschland ist in den Anfängen seiner Entwicklung ein Agrarstaat, ein Bauernland gewesen.*“⁴²

37 NĚMEC, P.: *Český národ a nacistická teorie germanizace prostoru*. Český časopis historický 88, 1990, č. 4, s. 557. Od jara 1941 zjišťovali nacisté tzv. rasový vzorek českého národa u školáků. BRANDES, D.: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha 1999, s. 282–283.

38 26. ledna 1942 byla péči pražského Oberlandratu otevřena v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze výstava *Německo v krojích (Deutschland in Tracht)*. Pražský ilustrovaný zpravodaj 1942, č. 6 (1105), 5. 2., s. 4. Dále viz *Výstava „Německo v krojích (Deutschland in Tracht)“*, c. d., s. 5; *Proč srdce a zvonečky na německých lidových krojích?* Venkov XXXVII, 1942, č. 26, s. 3. V roce 1941 proběhla na stejném místě péči Sdružení české módy výstava svérázu. VYDRA, J.: *Svéráz, letoráz, nehoráz*. Věci a lidé IV, 1952–1953, s. 436. Výstava svérázu byla chystána již v roce 1940 *Radostí ze života* v Brně, inspirovanou nacistickou *Kraft durch Freude. Měsíc Moravanů v Praze*. Venkov XXXV, 1940, č. 20, s. 1.

39 McDONALD, C. – KAPLAN, J.: *Praha ve stínu hákového kříže. Pravda o německé okupaci 1939–1945*. Praha 1995, s. 146. K tomu srov. i *Říšský ministr dr. Goebbels v Praze*. Pražský ilustrovaný zpravodaj 1940, č. 46 (1041), 14. 11., s. 2. Velký úspěch měla *Prodaná nevěsta* také v Mnichově. *Strhující úspěch „Prodané nevěsty“ v mnichovské státní opeře*. Venkov XXXV, 1940, č. 57, s. 3.

40 SOUKUPOVÁ, B.: *Antisemitismus krojovaných kolaborantů v kontextech protektorátní mytologie a propagandy*, c. d., s. 135. Tuto představu podporovalo mnichovské nastudování *Prodané nevěsty* s českými (soběslavskými, táborskými, Mařenka v blatenském) a moravskými (především hanáckými) kroji (premiéra 5. března 1940). *Mnichovské premiéry Prodané nevěsty*. Pražský ilustrovaný zpravodaj 1940, č. 8 (1003), 22. 2. s. 19.

41 HARNA, J. – LACINA, V. (eds.): *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Praha 2007, s. 11.

42 SPRINGENSCHMID, K. – STROHMEYER, C. (Hrsg.): *Der Bauernspiegel Großdeutschland*. Leipzig 1940, nestr. (Geleitwort).

Moravo, Moravičko milá, co z Tebe pochází chasa ušlechtilá!“ Kresba J. T. Blažka z roku 1940 na protektorátní pohlednici. Adorace lidové kultury a zdůraznění osobitosti Moravy. Osobní archiv autorky.

V případě české lidové kultury podpořili nacisté činnost etnografické skupiny Moravského Slovácka Národopisná Morava pod předsednictvím Jana (Janka) Uprky,⁴³ před zářím 1938 člena Národní obce fašistické. Národní Morava se opakovaně v počátcích protektorátu (15. března 1939, roku 1941) snažila připojit ke Slovenskému státu, satelitu nacistického Německa⁴⁴. Jak uvedl historik Tomáš Pasák, tyto snahy německá okupační správa vítala, protože v nich oprávněně spatřovala oslabení pozice pražské protektorátní vlády na východní Moravě.⁴⁵ Moravští národopisci začali rozvíjet mýtus českého národa a jeho kultury žijících pod ochranou třetí říše, jež na frontě bojuje za novou Evropu.⁴⁶ Nad Národopisnou Moravou, jejíž činnost vzbuzovala obavy protektorátní vlády i Národního souručenství,⁴⁷ držel ochrannou ruku i Karl Hermann Frank.⁴⁸

43 PEJČOCH, I.: *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*. Praha 2011, s. 252–253.

44 PASÁK, T.: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha 1999, s. 287–288. Dále viz také MEZIHORÁK, F.: *Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938–1945*. Praha 1997, s. 46, s. 50–51, s. 54–61, s. 73–75; MUSILOVÁ, H.: *Joža Uprka – životní data a události*. In: Joža Uprka. Evropan slováckého venkova 1861–1940. Praha 2011, s. 55; PEJČOCH, I.: *Fašismus v českých zemích*, c. d., s. 255–259.

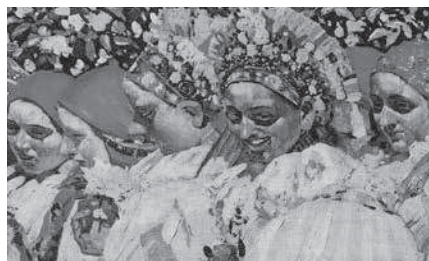
45 PASÁK, T.: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, c. d., s. 288.

46 SOUKUPOVÁ, B.: *Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava*. In: Malý, I. a kol.: *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha 2013, s. 289–290.

47 Národopisná Morava vytýkala Národnímu souručenství nedostatek proněmecké agilnosti. KOCÁBOVÁ, S.: *Národopisná Morava*. Slovácko XXXVIII, 1996, s. 214. K zápasu s Národním souručenstvím viz i MEZIHORÁK, F.: *Hry o Moravu*, c. d., s. 81–84.

48 PEJČOCH, I.: *Fašismus v českých zemích*, c. d., s. 261. Od německých úřadů pak dostávala Národopisná Morava vysoké finanční subvence. Zřejmě odtud pramenila i její ochota nasadit na ruskou frontu dobrovolníky. *Tamtéž*, s. 261. Krojovaní členové Národopisné Moravy se objevili i na Heydrichově pohřbu. *Tamtéž*, s. 262. Pohřbu se zúčastnila i delegace Chodů, selských žen apod. MEZIHORÁK, F.: *Hry o Moravu*, c. d., s. 91.

Naopak aktivity Národopisné společnosti československé, v nových politicko-spoolečenských poměrech fungující pod zkráceným názvem (bez charakteristiky československé), byly, jak napsal historik instituce Vít Smrčka, ochromeny.⁴⁹ Společnost se zabývala vybudováním kritického fotografického archivu předmětů lidového umění a lidové hmotné kultury z regionálních muzeí a dokumentací lidové architektury.⁵⁰ V roce 1941 byla zřízena prezidiem České akademie věd a umění Národopisná komise, která financovala sběratelské a ediční aktivity (mimo jiné také *Lidové umění na Hané /1941/*). Členem této komise byl Jiří Horák, ředitel Státního ústavu pro lidovou píseň, a Karel Chotek, předseda Národopisné společnosti⁵¹. Vláda poskytla této komisi milionovou finanční dotaci. Podle Dany Motyčkové a Kateřiny Sedlické měly být tyto peníze využity „*ve prospěch české kultury ohrožené zásahy nacistického Německa*“.⁵² Komise, jejíž nejvýraznější osobností byl historik umění Zdeněk Wirth, byla financována z nejrůznějších ministerstev a dalších zdrojů.⁵³ Jejím úkolem bylo podporovat architektonickou soutěž na vzorový projekt zemědělské usedlosti, sběratelské a vydavatelské práce Ústavu pro lidovou píseň, cestovní

Joža Uprka: *Vázání šátků. Na svatbu. Hroznohořanky. Pentlení na protektorátní pohlednici.* Osobní archiv autorky.

Kresba hanáckého kroje v podání akademického malíře K. Šimůnka na velikonoční protektorátní pohlednici. Osobní archiv autorky.

49 SMRČKA, V.: *Dějiny České národopisné společnosti čili Dějiny psané národopisem.* Praha 2011, s. 184.

50 *Tamtéž*, s. 189 a s. 192–194.

51 JANČÁŘ, J.: *Etnografie na Moravě a ve Slezsku v limitech 20. století*, c. d., s. 27.

52 MOTYČKOVÁ, D. – SEDLICKÁ, K.: *Činnost Národopisné komise při České akademii věd a umění v období protektorátu a její přínos k rozvoji oboru.* In: Pospíšilová, J. – Nosková, J. (eds.): *Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky.* Brno 2006, s. 124.

53 *Tamtéž*, s. 125.

a badatelská stipendia, podpory a odměny, organizaci průzkumu památek lidové architektury, fotografování staveb v národopisných regionech apod.⁵⁴ I tato činnost však souzněla s oficiálními úkoly protektorátního národopisu.

Lid a sedlák v protektorátní propagandě: adorace vesnice versus skandalizace města

Ve druhorepublikových a v protektorátních pokusech o „nové“ metodologické přístupy k českým dějinám se současně opakovaně začala vyzdvihovat také tzv. lidová moudrost (v synonymu *selský rozum* nebo také *zdravý rozum*) jako jediný pramen vzorového českého pohledu na svět. Naopak světonázor demokraticky smýšlející masarykovské prvorepublikové inteligence, zejména učitelů, byl snižován jako odcizený lidovým vrstvám, tedy základu národa. „*Za dvacet let národní svobody jsme [...] kulturně rozplizli v politickém a obchodnickém kosmopolitismu,*“ napsal Karel Lažnovský, prototyp kolaborantského novináře, v práci *Říše a my* (1941).⁵⁵ Údajný návrat k vlastní identitě byl pak znovu spojen s manifestací významu českého sedláka a umělců, kteří českou vesnici ztvárnili ve svých literárních a výtvarných dílech. Český rolník byl hodnocen jako strážce národa: „*Sedlák jest živel typicky mírový. Náš sedlák dovede ocenit, co znamená v české zemi klid a mír; dovede domyslit, jak by se byl změnil onen ‚zemský ráj na pohled‘, kdyby nebylo došlo k rozhodnutí státního presidenta, jež diktovala láska k vlasti a starost o živý národ [...] Český rolník je nejen strážcem rodné země, ale i spolehlivým živatelem celého národa.*“⁵⁶ „... je pro český národ podstatná doba baroka, v níž byla vytvořena česká vesnice, česká píseň, český projev slovesný, jak jím žijeme dodnes a zároveň něco, co lze nazvat českým slohem. Umění XIX. století, které zcela žije z tohoto barokního rázu českého života, zachytilo a do oblasti národního charakteru povýšilo tento ráz českého bytí a na něm si můžeme ověřit jeho základní znaky. Němcová, Erben, Aleš, Mánes, Smetana, Dvořák, abychom jmenovali největší, podávají závažná a krásná svědectví tohoto národního charakteru, který ve všech jejich projevech nese typický znak líbeznosti a sladkosti, důvěřivého a niterného soužití přírody a lidí,“ napsal Rudolf Voříšek, představitel fašistické inteligence, spolupracovník Řádu, revue politického katolicismu.⁵⁷ „... kde nacházíme ryzí národní kulturu? Zdá se, že ani v jediném díle spisovatelů a umělců, kteří se nejvíce uplatňovali v době t. zv. národní svobody. Vracíme se k Jiráskovi, k Němcové, k Alšovi a Mánesovi a k jiným mistrům opravdu české kulturní tvorby,“ tvrdil jeho duchovní spřízněnc Karel Lažnovský.⁵⁸ V práci *Hovory s dějinami* (nakladatelství Orbis 1940) postavil proti sobě svět požívačných

54 *Tamtéž*, s. 125–129.

55 LAŽNOVSKÝ, K.: *Říše a my*. Praha 1941, s. 22.

56 HALÍK, R.: *Příkaz nejvyšší*. Venkov XXXV, 1940, č. 127, s. 1.

57 VOŘÍŠEK, R.: *Úpadek a sláva českých dějin*. Praha 1940, s. 36.

58 LAŽNOVSKÝ, K.: *Říše a my*, c. d., s. 19.

a parádívých městských a pracovitých vesnických žen. Těm prvním sliboval, že: „*Tato Evropa kráčí k novému sociálnímu řádu. A tento řád bude od městských slečinek žádat především, aby se naučily nosit pracovní úbor venkovských žen a nejen jejich parádní sváteční kroje!*“⁵⁹ Sovětský svaz, hlavního protivníka třetí říše, dehonestoval kolaborantský novinář Vladimír Krychtálek za údajné znevažování sedláka, které se projevilo kolektivizací v sovětském Rusku: „*Největším hříchem bolševického státu je kolektivizace venkova.*“⁶⁰

Středisko všech destruktivních živlů mělo přitom podle české kolaborantské veřejnosti být ve městě, především v Praze. Gradoval negativní obraz velkoměsta⁶¹ jako místa pokleslé morálky, *pakultury*, ateismu, jako prostředí, které ničí vesnickou kulturu. „*Nositelem [...] vědomí národního byly vždy selské lidové vrstvy [...] Nepříznivým zásahem moderních proudů, útekem do města a zpětným vlivem šedé kultury městské nezbylo nám toho mnoho živoucího.*“ konstatoval v roce 1940 Domin Černý, předseda ústředí Národopisné Moravy.⁶² Bylo položeno rovnítko mezi morálku města a morálku první Československé republiky. Jak prohlásil ministr lidové osvěty Emanuel Moravec 2. června 1942 na pražském Staroměstském náměstí, na shromáždění svolaném za účelem odsouzení atentátu na Reinharda Heydricha, zastupujícího říšského protektora, generála policie: „*V Praze je ložisko bacilů, které ochromují české kulturní síly.*“⁶³ Na manifestaci na místě proslulé tradiční pouti u sv. Antonínka nad Blatnicí na Moravském Slovácku 28. června 1942⁶⁴ pak E. Moravec, kterého uvítal Janko Uprka, předseda Národopisné Moravy, zdůraznil příkladný postoj regionu k německému nacionálnímu socialismu, a to v kontrastu s odsudkem pražské vlády Aloise Eliáše: „*Moravské Slovácko dovedlo lépe než některé české kraje najít správný postoj k naší Velkoněmecké říši, postoj hrdého, sebevědomého kmene, který za dědictví po otcích se nestydí, ale který ví, čím je povinen Velkoněmecké říši, do jejíž ochrany se dobrovolně uchýlil [...] Víme dobře, [...] jak pěkně zde vycházíte s příslušníky velkého národa německého, který dnes bdí nad klidem Evropy a který stojí jako nerozborná stěna daleko na východě, aby naše kraje chránil před morem bolševismu. Přáli bychom si, abyste pokračovali v tom, co už vám váš zdravý rozum poradil v době, kdy jsme v Praze měli vládu, která nečinně*

59 LAŽNOVSKÝ, K.: *Hovory s dějinami. Především s hlediska mladé generace.* Praha 1940, s. 54.

60 KRYCHTÁLEK, V.: *Bolševici, Beneš a my.* Praha 1941, s. 59, kapitola *Sedláci a kolchozy.*

61 K tomu srov. SOUKUPOVÁ, B.: *Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava,* c. d., s. 285–286.

62 ČERNÝ, D.: *Od vesnice k městu. Lidová tvorba I,* 1940, č. 1, s. 3.

63 *V hodině dvanácté. Soubor projevů státního presidenta a členů vlády Protektorátu Čechy a Morava po 27. květnu 1942.* Praha 1942, s. 24, 25. Dále srov. MORAVEC, E.: *O český zítřek.* Praha 1943, s. 130, 131.

64 K pouti MEZIHORÁK, F.: *Hry o Moravu,* c. d., s. 91–92 (*tamtéž* i k dalším stafážím); PEJČOCH, I.: *Fašismus v českých zemích,* c. d., s. 260–262. „*NM tak nepochybně chtěla vyjádřit svou neochvějnou náklonnost německé moci a snažila se pod rouškou národopisu skrýt své politikaření,*“ napsala Soňa Kocábová. KOCÁBOVÁ, S.: *Národopisná Morava,* c. d., s. 217.

*přihlížela k vývoji a jejíhož předsedu právě v těchto dnech zastihl zasloužený trest.*⁶⁵ Z Moravcova pohledu šlo skutečně o příkladný region. Jak napsal František Mezihorák, profesor a sociálnědemokratický politik: „*Slovácké živé figuríny se staly téměř neodmyslitelnou součástí protektorátních akcí, zvláště když bylo třeba dokazovat (alespoň formálně) nacistům a světu celému, že český národ je se svým údělem spokojen a jde spontánně a s důvěrou za ‚velkým Vůdcem‘.*“⁶⁶

Vlastní lidová kultura, zkoumaná amatérskými i vysoce odbornými silami kolem Národopisné Moravy, právě tak jako Českou akademií zemědělskou, jež se hlásila k nacistickému průzkumu vesnic (Dorfuntersuchung)⁶⁷ a k dílu Josefa Müllera *Deutsches Bauertum zwischen Gestern und Morgen* (Würzburg 1940)⁶⁸, byla v období protektorátu představena na výstavách, koncertech, v divadle. Podporovány byly i výrobky užitého umění a suvenýry využívající lidovou kulturu,⁶⁹ právě tak jako oblékání kroje,⁷⁰ zejména pak jeho prezentace na dobových protektorátních shromážděních apod. Naopak odkládání lidového oděvu bylo kritizováno; i zde byla ovšem vina shledávána v chování městské společnosti. „*Kdo naše kraje zná, ví dobře, jak rychle v posledních letech kroje z našich vesnic mizely a místo nich vtíral se k nám kroj městský. Nejlépe to můžete pozorovati na dívkách a chlapcích, kteří odešli za zaměstnáním do měst. Kolik jich pak přišlo domů v krojích? Jen mizivé procento! A tu jest třeba další výchovy těch, kteří již v krojích nechodí, neboť právě oni se musejí odnaučit dívat se na lidi v krojích jako na méněcenné a musejí si také odvyknout divným výrazům jako ‚Slověna‘, ‚Valach a podobně‘ [...] Že však právě kroj je mnohokrát vzácnější, to se chápe k vlastní naší škole jen ojedinele,*“ stěžoval si v roce 1943 Jan Koryčan.⁷¹

Současně docházelo nejen k revitalizaci kroje, ale také zvyků (dožínky) a zábav (konopická). „*Dnes, kdy ožila síla národní myšlenky [...] Teprve teď jsme poznali skutečnou cenu české knihy, písně, dávných zvyků a obyčejů, starých pověstí a pohádek, národního kroje, obrazů aj., proti nimž jsme se tak často těžce prohřešovali. Vracíme se k minulosti a stále si ji oživujeme [...]* Jistě česká veřejnost s uznáním

65 *V hodině dvanácté*, c. d., s. 77–78. Dále viz MORAVEC, E.: *O český zítřek*, c. d., s. 185–186.

66 MEZIHORÁK, F.: *Hry o Moravu*, c. d., s. 91.

67 PETR, J.: *Přípravy pro kulturní, hospodářský a sociální průzkum české vesnice, organizovaný Českou zemědělskou radou v Praze*. Věstník České akademie zemědělské XVI, 1940, č. 6–7, s. 366.

68 SMETÁNKA, V.: *Německé selství mezi včerejškem a zítřkem*. Věstník České akademie zemědělské XVI, 1940, č. 10, s. 605. Velkou inspirací byla i činnost Ústavu pro zemědělskou zdravotěvu při univerzitě v Göttingenu. *Boj proti útěku z venkova*. Venkov XXXVII, 1942, č. 4., s. 4.

69 Podrobně k aktivitám v oblasti domácí práce a domácí výroby SOUKUPOVÁ, B.: *Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava*, c. d., s. 292.

70 *Tamtéž*, s. 292–294. Současně se objevily pokusy prosadit „třetí svéráz“ (VYDRA, J.: *Svéráz, letoráz, nehoráz (Tři doby a tři druhy svérázu)*, c. d., s. 406) do šatníku městských žen. SOUKUPOVÁ, B.: *Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava*, c. d., s. 295.

71 KORYČAN, J.: *Lidové kroje a jejich význam*. Uprkův kraj II (IV), 1943, č. 4–5, s. 16.

kvituje oživení starodávných obžínkových zvyků a veselíc na našem venkově a vítá obnovení starobylé ‚konopické‘ a jiných starých národních obyčejů,“ uváděla výpravná protektorátní publikace *Český lid ve svých názorech, obyčejích a pověrách* (1941).⁷² Zdroje národopisných regionů byly přitom hledány, v souladu s protektorátním pojetím dějin, v době českého baroka. „Zdá se, že teprve baroková doba objevila Hanáky a jejich kraj. Od nepaměti obdělává Hanák černou, tučnou a dobrotivou hanáckou půdu. Miluje žírnou krásu a plodnou sílu rodné hroudy jako nezbožňovanější, nejdražší a nejsladší lásku. Mystická síla půdy tradičním způsobem prolula jeho širokou duši,“ napsal dr. Jan Kühndel v publikaci inženýra Jana R. Bečáka *Haná. Obraz země na Hané* (1941).⁷³ Zásadou Národopisné Moravy bylo do škol v tamějším regionu zaváděno nářečí.⁷⁴

Řada národopisců hodnotila proces revitalizace lidové kultury v protektorátu vysoce pozitivně. K dějinám našeho oboru patří bohužel i to, že se to netýkalo pouze Janka Uprky (jeho otec Joža se na konci svého života od aktivit Národopisné Moravy distancoval)⁷⁵.

Obdiv pro nacistickou politiku směrem k národopisu vyslovil i docent Antonín Václavík, první vědecký pracovník Slovákckého muzea v Uherském Hradišti:⁷⁶ „Díky německému národnímu socialismu zájem o lidovou kulturu se konečně také u nás nesmírně zvýšil.“⁷⁷ Obdobně se veřejně vyslovil také středoškolský profesor Jan Húsek, který se v roce 1943 přihlásil k pojetí národopisu v díle Artura Byhana, tvůrce teze o vysoké německé kultuře a karpatsko-balkánské polokultuře.⁷⁸ Ve vlastním národopise viděl Jan Húsek „*tmel a pramen dnešní národní filosofie německé*“.⁷⁹ Byhanovo dílo ovšem J. Húsek zdůraznil již ve své přednášce *Národní význam lidové kultury a její hospodářské podmínky* přednesené 7. března 1940 v České akademii zemědělské.⁸⁰ Tehdy také prohlásil: „... náš venkovský lid prochází trojím hospodářským stadiem, závislým na zeměpisných podmínkách, [...] toto trojí hospodářské

72 PEJML, K.: *Český lid ve svých názorech, obyčejích a pověrách*. Praha 1941, s. 15.

73 *Haná. Obraz země a lidu. Lidové umění na Hané. Lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouce 1941, s. 17.

74 PASÁK, T.: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, c. d., s. 288. Šlo o to, aby byl oslaben význam češtiny. DOLEŽAL, J.: *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, s. 25.

75 MUSILOVÁ, H.: *Joža Uprka – životní data a události*, s. 55.

76 Přitom lze samozřejmě souhlasit s tím, že Václavíkova koncepce muzea Slovákcka byla na vysoké úrovni. K tomu JANČÁŘ, J.: *Slovákcké muzeum v letech 1914–1964*. In: Slovákcko. Národopisný sborník pro moravskoslovenské pomezí. Uherské Hradiště 1964, s. 18. Dále JANČÁŘ, J.: *Proměny Slovákcka (Lidová kultura – od feudálního poddanství k postmodernímu společenství)*. Strážnice 2011, s. 10.

77 VÁCLAVÍK, A.: *Podstata moravského národopisu*. Uprkův kraj II (IV), 1943, č. 6, s. 3.

78 SOUKUPOVÁ, B.: *Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava*, c. d., s. 286–287.

79 HÚSEK, J.: *V německém národopise nečiní rozdílu mezi lidem a národem*. Uprkův kraj II (IV), 1943, č. 9, s. 8.

80 HÚSEK, J.: *Národní význam lidové kultury a její hospodářské podmínky*. Věstník České akademie zemědělské XVI, 1940, č. 4–5, s. 229.

*stadium vytváří trojí lidovou kulturu [...] Rozdělí-li si náš národopis takto tripartitně veškeru ethnografickou kulturu našeho venkova, otevře se mu velké výzkumné pole pro další studia [...] pochopí, proč v dnešním Německu tolik zdůrazňuje, že německá národnost tkví nejen v kulturních hodnotách, ale především v krvi a půdě. Také naše lidová a národní kultura vyrůstá jak z domácí půdy, tak ze svérázného charakteru a neúnavné práce našeho osobitého lidu a národa.*⁸¹

Druhá funkce lidové kultury: povzbuzení české společnosti

Paralelně však fungovala i lidová kultura a národopis, který ji propagoval, jako podpora češství, ukotvení českého národa v jeho domnělých kořenech, ale (a to se nevyučovalo s předchozím) i jako projev národní nostalgie a sentimentality. Např. v roce 1940 vydal Čin publikaci *Kde domov můj? Památník věnovaný naší vlasti a hymně českého národa*, s dedikací „Českému lidu na paměť a k poznání jeho duchovní tradice“, zdůrazňující význam Prahy a souvztažnosti Čech a Moravy. V pečlivě připravené knize se čtenář setkal s kresbami od Mikoláše Alše (*Psohlavci, Tábořsko, Ondráš, Pústevně na Radhošti*), Josefa Mánesa (*Plzeňáčka, Hanačka*), Joži Uprky (*V slováckém kostele*). „V citovém vztahu člověka k rodné zemi jsou zajisté nezbytným základem složky hmotné. Především je to láska k rodnému domu, statku, tvrzi, vsi, městu, a láska k rodné půdě,“ psal v kapitole *Země Boží* Jiří Pešek, středoškolský profesor dějepisu.⁸² Josef Knap, ruralista z Jičínka, a František Křelina, další vedoucí představitel ruralistické literatury, pak v kapitole *Na rozvodí dvou řek* oslavili krásu lidové architektury. Současně však také oživilí mýtus vesnické chaloupky, údajného místa narození významných představitelů českého národa: „Není jistě náhodné, že oslavitel selského baroka Jan Prousek byl Turnovan. Krása lidových staveb kraje českodubského, turnovského a soboteckého, s lomenicemi v čele a s pavlačemi na boku, patriarchálnost bran a vjezdů stupňovala se tu v zřetelný s l o h, ve zvláštní zákonitost roubeného dřeva, jak ji vyslovil mistr dřevorytu Karel Vik. Z jedné takové dřevěné chalupy vzešel a o všech zpíval Václav Šolc: Chaloupky naše, buďte požehnány! Z jednoho takového dřevěného gruntu vzešel Josef Pekař...“⁸³ Kniha představovala jednotlivé oblasti Čech a Moravy. Zvláštní pozornost byla věnována Hané, jež byla považována za vzorový národopisný region: „Tichá, nehlučná, stále v sebe pohroužená – plodností však, skrytými zdroji a bohatstvím zlaté nádhery oslňující – je naše požehnaná Haná, obilná komora moravská. Po staletí tu tkví svými kořeny zdravý hanácký kmen, který přetrvává všechny vichřice, války a mory, jaké se kdy nad černými lány snesly. Ticho a klid hanáckých polí, dědin, potoků a řek jsou vtesány i do jadrné mluvy, široké jako hanácký plodný stůl, obdělávaný pilnou rukou hospodářovou. Člověk a hrouda tu splývají v jediný svět, řeč je tu těžká jako plody země,

81 *Tamtéž*, s. 233.

82 *Kde domov můj? Památník věnovaný naší vlasti a hymně národa českého*. Praha 1940, s. 37.

83 *Tamtéž*, s. 170.

Fotografie dívky ve slavnostním plzeňském kroji na protektorátní pohlednici. Osobní archiv autorky.

Kresba dětí v chodském kroji od akademického malíře Josefa Strnada na protektorátní vánoční pohlednici. Osobní archiv autorky.

*promísená hlinou, krví a potem. Dech role dýchal zde do duše člověka a sama země tkala její přízi.*⁸⁴ Obdobně měla být oživena i lidová píseň. Jak napsal roku 1940 Vítězslav Novák, hudební skladatel a pedagog, který našel řadu podnětů ve slováckém folkloru: „*NAŠE DOBA není lidové písní přízniva. Mládež městská s rozkoší zpívá šlágry, venkov se stále více modernisuje a stále méně zpívá. Nevím, zda úplná hudecká muzika ještě kde existuje, zatlačila ji po městském vzoru hudba dechová [...] Lépe věci poslouží zpívání lidové písně ve školách, v rozhlase, v koncertech, aby tak vnikly do vrstev nejširších.*“⁸⁵ Nejoblíbenější knihou a typickým dárkem dětem na Vánoce se v období protektorátu stala *Babička* od Boženy Němcové.⁸⁶ V této postavě byla totiž údajně koncentrována tzv. lidová moudrost.

84 KOUDELÁK, J.: *Haná a její lid*. In: *Kde domov můj. Památník věnovaný naší vlasti a hymně národa českého*. Praha 1940, s. 205.

85 NOVÁK, V.: *O lidové písni*. In: *Národ v písni. Tisíc národních písní vybral, upravil a zharmonizoval Jan Seidel*. Praha 1940, s. 8.

86 „*Babička!*“ Pražský ilustrovaný zpravodaj 1940, č. 48 (1043), 28. 11. 1940, s. 3. *Babička* s Terezou Brzkovou patřila také k nejoblíbenějším protektorátním filmům. V roce 1940 činil souhrnný náklad *Babičky* 70 000 kusů. DOLEŽAL, J.: *Česká kultura za protektorátu*, s. 136.

Protektorátní pohlednice Strakonice s fotografií dudáka ve strakonickém kroji. Osobní archiv autorky.

Umělecká kresba roubeného domu ze Šumavy na protektorátní pohlednici. Osobní archiv autorky.

Kresba dítěte ve svérázovém oblečení od akademického malíře A. K. Pavlíka na protektorátní velikonoční pohlednici. Osobní archiv autorky.

Děvče ve stylizovaném lidovém oděvu na protektorátní velikonoční pohlednici. Kresba Marie Fischerové-Kvěchové. Osobní archivu autorky.

Lidová kultura (zejména kroj, lidová píseň) byla ovšem využívána i v britském exilu. V tomto prostředí měla povzbudit tamější češství, navodit pocit celistvosti českého národa (v emigraci a doma), manifestovat češství a českoslovenství na veřejnosti. Např. Věra Gissingová, rozená Diamantová, česká Židovka, jedno z Wintonových dětí, vzpomínala, jak o Vánocích 1939 zpívala hymnu v národním kroji, který si přivezla do Anglie její přítelkyně.⁸⁷ Zájem tohoto typu odpovídal již citovanému pomnichovskému výroku abdikujícího československého prezidenta Edvarda Beneše o nutnosti české společnosti sestoupit k národním kořenům nebo návratu k sobě.

Závěrem

Extremní pravice se vždy hlásila manifestačně k účtě k národním tradicím. Také přívrženci fašismu s oblibou citovali výrok italského diktátora Mussoliniho: „*Člověk mimo dějiny není ničím.*“⁸⁸ Zájem o lidovou kulturu jako domnělý hlavní zdroj národní tradice vyrůstal jak v tzv. druhé republice, tak v protektorátu z romantismu a z ideologie německého a českého agrarismu. Při podporování etnografických zvláštností v protektorátu mělo být bezesporu dosaženo rozpadu moderního českého myšlení, včetně odmítnutí všech cizích vzorů (často se pro ně užívalo synonymum židozednářství). Adorace selského rozumu byla ve své podstatě pouze ideologickopolitickou manipulací se společenskými vrstvami, jejichž zájmy ve skutečnosti nacisty a také české kolaboranty nezajímaly. Naopak. Nacisté sledovali narušování integrity českého národa (tříštili českou národní homogenitu), podporu moravského separatismu, navozování sociálního smíru nezbytného k zabezpečení zbrojní výroby, podporu antisemitské agitace, oslabování intelektuální role velkoměsta atd. Výuka jednotlivých nářečí na národních a měšťanských školách měla snížit význam češtiny.⁸⁹ Současně měl tolerovaný zájem o národní obrození a o lidovou kulturu charakter dočasný a pacifikační; tzv. česká otázka (definitivní poněmčení) měla být vyřešena až po vítězné válce.

Krise tzv. zdravého rozumu ovšem tkvěla i v tom, že ať již z příčin omezenosti lidového rozumu, nebo z důvodu bezuzdného pragmatismu, vznikal národopis, který byl plným právem označen jako „*bezectný*“.⁹⁰ Opakuji, že nešlo o pouhé excesy regionálního charakteru (slovácké nebo hanácké), ale o zneužití vědeckého i amatérského národopisu a o aplikaci odborných poznatků do praxe ve prospěch nacistické a protektorátní ideologie. „*Zatímco hlavní část představitelů Národopisné Moravy usilovala o oživení a zachování lidových písní, tanců a zvyků a pořádala za tím účelem mnoho národopisných kurzů, jež měly přispět k hlubšímu poznání lidových tradic, skupina*

87 GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství*. Praha 1992, s. 74.

88 Srov. MERTL, J.: *Z dějin politického myšlení*. Praha 1943, s. 194.

89 DOLEŽAL, J.: *Česká kultura za protektorátu*, c. d., s. 25.

90 MEZIHORÁK, F.: *Hry o Moravu*, c. d., s. 47–48.

členů kolem Jana Uprky, syna malíře Joži Uprky, diskreditovala tuto organizaci kolaboraci s okupanty,“ napsala Martina Pavlicová.⁹¹ Obávám se, že tím je význam Národopisné Moravy a zodpovědnosti jejích spolupracovníků vystižena jen zčásti. Národopisná Morava byla totiž proněmeckou a antisemitskou organizací, kterou německý nacismus podporoval jako celek, a tak i snad dobře míněná snaha o zachování jisté regionální tradice nakonec vyzněla jako zcela záměrná destrukce české národní identity. Kolaborantská vyjádření pak pronášely i vysoce odborně fundované osobnosti (Václavík, Húsek). Ani činnost Národopisné komise se však úkolům, který dala protektorátní vláda národopisu, nevymykala. Její hlavní osobnosti se však vyhnuly adoraci nacistického národopisu a nacistické kulturní politiky. Současně se však stal (pochopitelně mimo Národopisnou Moravu) leitmotiv návratu k čistě národním (lidovým) projevům (aniž to nacistická propaganda plánovala), zájem o lidové prvky uplatňované v českém umění povzbuzením českého života, českého optimismu v nelehkých dobách. Jak napsal František Červinka: „*Legitimací vlastenectví se stala česká kultura a pod hávem apolitičnosti nabyla ve vědomí obyvatelstva i jejich tvůrců – básníků, spisovatelů, divadelníků, hudebních skladatelů, interpretů, výtvarníků – význam výsostných ideových zbraní v boji proti fašismu.*“⁹² Po II. světové válce tak logicky český národopis navázal na činnost Národopisné komise při České akademii věd a umění, která se nezdiskreditovala otevřenou kolaborací.⁹³

Tištěné prameny

- „*Babička!*“ Pražský ilustrovaný zpravodaj 1940, č. 48 (1043), 28. 11., s. 3.
Boj proti útěku z venkova. Venkov XXXVII, 1942, č. 4, s. 4.
 BRZÁK, M.: *O novou tradici českých velikonoc.* Neděle Venkova XXXV, 1940, Příloha, 25. 2.
 ČERNÝ, D.: *Od vesnice k městu.* Lidová tvorba I, 1940, č. 1, s. 3.
 GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství.* Praha 1992.
 HALÍK, R.: *Do nového života.* Venkov XXXIII, 1938, č. 232, 2. 10., s. 1.
 HALÍK, R.: *Příkaz nejvyšší.* Venkov XXXV, 1940, č. 127, s. 1.
 Haná. *Obraz země a lidu. Lidové umění na Hané. Lidová kultura hmotná.* Velký Týnec u Olomouce 1941.
 HÚSEK, J.: *Národní význam lidové kultury a její hospodářské podmínky.* Věstník České akademie zemědělské XVI, 1940, č. 4–5, s. 226–233.

91 PAVLICOVÁ, M.: *Lidová kultura a její historicko-spoolečenské reflexe (mikrosociální sondy).* Brno 2007, s. 54.

92 ČERVINKA, F.: *Česká kultura a okupace.* Praha 2002, s. 41.

93 MOTYČKOVÁ, D. – SEDLICKÁ, K.: *Činnost Národopisné komise při České akademii věd a umění v období protektorátu a její přínos k rozvoji oboru,* c. d., s. 130–131.

- HÚSEK, J.: *V německém národopise nečiní rozdíl mezi lidem a národem*. Uprkův kraj II (IV), 1943, č. 9, s. 7–9.
- jtg – [TRÄGER, J.]: *Tylův Hus po devadesáti letech*. A – Zet 1938, č. 236, 13. 10., s. 3.
- KALISTA, Z.: *Pro česko-německé dorozumění*. Obnova 3, 1939, č. 1, 7. 1., s. 1.
- Kde domov můj? Památník věnovaný naší vlasti a hymně národa českého*. Praha 1940.
- KNAP, J. – KŘELINA, F.: *Na rozvodí dvou řek*. In: *Kde domov můj? Památník věnovaný naší vlasti a hymně národa českého*. Praha 1940, s. 165–171.
- KORYČAN, J.: *Lidové kroje a jejich význam*. Uprkův kraj II (IV), 1943, č. 4–5, s. 16.
- KOUDELÁK, J.: *Haná a její lid*. In: *Kde domov můj? Památník věnovaný naší vlasti a hymně národa českého*. Praha 1940, s. 205–209.
- KRYCHTÁLEK, V.: *Bolševici, Beneš a my*. Praha 1941.
- LAŽNOVSKÝ, K.: *Hovory s dějinami. Především s hlediska mladé generace*. Praha 1940.
- LAŽNOVSKÝ, K.: *Říše a my*. Praha 1941.
- Lide náš, zemědělci českoslovenští!* Venkov XXXIII, 1938, č. 232, 2. 10., s. 1.
- MENCÁK, A.: *Návrat k půdě*. Venkov XXXIV, 1939, č. 10, 12. 1., s. 1.
- MERTL, J.: *Z dějin politického myšlení*. Praha 1943.
- Měsíc Moravanů v Praze*. Venkov XXXV, 1940, č. 20, s. 1.
- Mnichovské premiéry Prodané nevěsty*. Pražský ilustrovaný zpravodaj 1940, č. 8 (1003), 22. 2., s. 19.
- MORAVEC, E.: *O český zítřek*. Praha 1943.
- Národ v písni. Tisíc národních písní vybral, upravil a zharmonizoval Jan Seidel*. Praha 1940.
- Německo v krojích (Deutschland in Tracht)*. Pražský ilustrovaný zpravodaj 1942, č. 6 (1105), 5. 2. s. 4.
- NOVÁK, V.: *O lidové písni*. In: *Národ v písni. Tisíc národních písní vybral, upravil a zharmonizoval Jan Seidel*. Praha 1940, s. 7–8.
- PEJML, K.: *Český lid ve svých názorech, obyčejích a pověrách*. Praha 1941.
- PEŠEK, J.: *Země Boží*. In: *Kde domov můj? Památník věnovaný naší vlasti a hymně národa českého*. Praha 1940, s. 37–50.
- PETR, J.: *Přípravy pro kulturní, hospodářský a sociální průzkum české vesnice, organizovaný Českou zemědělskou radou v Praze*. Věstník České akademie zemědělské XVI, 1940, č. 6–7, s. 366–368.
- Proč srdce a zvonečky na německých lidových krojích?* Venkov XXXVII, 1942, č. 26, s. 3.
- Říšský ministr dr. Goebbels v Praze*. Pražský ilustrovaný zpravodaj 1940, č. 46 (1041), 14. 11., s. 2.

- Ta: *Lid ve velké chvíli*. Naše doba 45, 1938, září, s. 577–580.
- TONDL, K.: *Výtvarné umění*. Naše doba 45, 1938, prosinec, s. 113.
- Selské rody záštitou národa! Po bouři do nové práce!* Lidový deník XXVI, 1939, č. 8, 10. 1., s. 1.
- Selské rody udržely národ a zabezpečí stát, Z rozhlasového projevu šéfredaktora R. Halíka*. Venkov XXXIV, 1939, č. 8, 10. 1., s. 3.
- SMETÁNKA, V.: *Německé selství mezi včerejškem a zítřkem*. Věstník České akademie zemědělské XVI, 1940, č. 10, s. 605–607.
- SPRINGENSCHMID, K. – STROHMEYER, C. (Hrsg.): *Der Bauernspiegel Großdeutschland*. Leipzig 1940.
- Strhující úspěch ‚Prodané nevěsty‘ v mnichovské státní opeře*. Venkov XXXV, 1940, č. 57, s. 3.
- VÁCLAVÍK, A.: *Podstata moravského národopisu*. Uprkáv kraj II (IV), 1943, č. 6, s. 3.
- VAJTAUER, E.: *Češi v Nové Evropě*. Praha 1943.
- Vě Švehlově statku obnovili krásný staročeský zvyk*. Venkov XXXIV, 1939, č. 11, 13. 1., s. 5.
- V hodině dvanácté. Soubor projevů státního presidenta a členů vlády Protektorátu Čechy a Morava po 27. květnu 1942*. Praha 1942.
- VOŘÍŠEK, R.: *Úpadek a sláva českých dějin*. Praha 1940.
- Výstava „Německo v kroji“*. Venkov XXXVII, 1942, č. 22, s. 5.
- ZÍBRT, Č.: *Pětadvacet ročníků „Českého lidu“*. Národopisný věstník československý XIII (55), 1925, č. 1.
- Zůstaňme ovšem dále demokraty*. Právo lidu 47, 1938, č. 235, 6. 10., s. 1.

Literatura

- BRANDES, D.: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha 1999.
- BURKE, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005.
- ČERVINKA, F.: *Česká kultura a okupace*. Praha 2002.
- DOLEŽAL, J.: *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996.
- GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha – Litomyšl 2004.
- HARNA, J. – LACINA, V. (eds.): *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899 – 1938*. Praha 2007.
- HROCH, M.: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha 1999.

- JANČÁŘ, J.: *Antonín Václavík a česká etnografie druhé poloviny 20. století*. In: Drápala, D. (red.): *Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla*. Brno 2010, s. 11–17.
- JANČÁŘ, J.: *Etnografie na Moravě a ve Slezsku v limitech 20. století*. Strážnice 2014.
- JANČÁŘ, J.: *Proměny Slovácka (Lidová kultura – od feudálního poddanství k postmodernímu společenství)*. Strážnice 2011.
- JANČÁŘ, J.: *Slovácké muzeum v letech 1914–1964*. In: Slovácko. Národopisný sborník pro moravskoslovenské pomezí. Uherské Hradiště 1964, s. 9–32.
- JANČÁŘ, J. – KRIST, J.: *Národopisné slavnosti a folklorní festivaly v České republice*. Strážnice 2007.
- rj [JEŘÁBEK, R.]: *Václavík Antonín*. In: Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 1*. Praha 2007, s. 240–241.
- KOCÁBOVÁ, S.: *Národopisná Morava*. Slovácko XXXVIII, 1996, s. 213–221.
- KUKLÍK, J.: *Úloha agrární strany při změně politického systému druhé republiky a vzniku Strany národní jednoty*. In: Šouša, J. – Miller, D. E. – Hrabik Samal, M. (eds.): *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha 2001, s. 133–141.
- KUTNAR, F.: *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha 1948.
- MALÝ, I. a kol.: *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha 2013.
- McDONALD, C. – KAPLAN, J.: *Praha ve stínu hákového kříže. Pravda o německé okupaci 1939–1945*. Praha 1995.
- MELZER, M.: *Antonín Václavík a jeho význam pro muzejní prezentaci lidové kultury*. In: Drápala, D. (red.): *Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla*. Brno 2010, s. 19–26.
- MEZIHORÁK, F.: *Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938–1945*. Praha 1997.
- MOTYČKOVÁ, D. – SEDLICKÁ, K.: *Činnost Národopisné komise při České akademii věd a umění v období protektorátu a její přínos k rozvoji oboru*. In: Pospíšilová, J. – Nosková, J. (eds.): *Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky*. Brno 2006, s. 124–132.
- MUSILOVÁ, H.: *Joža Uprka – životní data a události*. In: Joža Uprka. Evropan slováckého venkova 1861–1940. Praha 2011, s. 19–20.
- NĚMEC, P.: *Český národ a nacistická teorie germanizace prostoru*. Český časopis historický 88, 1990, č. 4, s. 535–557.
- PASÁK, T.: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha 1999.
- PAVLICOVÁ, M.: *Lidová kultura a její historicko-spoolečenské reflexe (mikrosociální sondy)*. Brno 2007.

- PAVLICOVÁ, M. – UHLÍKOVÁ, L. (red.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice 1997.
- PEJČOCH, I.: *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*. Praha 2011.
- RATAJ, J.: *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*. Praha 1997.
- SMRČKA, V.: *Dějiny České národopisné společnosti čili Dějiny psané národopisem*. Praha 2011.
- SOUKUPOVÁ, B.: *Antisemitismus krojovaných kolaborantů v kontextech protektorátní mytologie a propagandy. K aktivitě Národopisné Moravy*. In: Pálka, P. (red.): *Židé a Morava XX*. Kroměříž 2014, s. 132–144.
- SOUKUPOVÁ, B.: *Česká antropologie – pokračovatelka české etnografie a etnologie – po sametové revoluci (1989). Urbánní a etnická studia jako osa oboru*. *Národopisný věstník XXX (72)*, 2013, č. 2, s. 5–20.
- SOUKUPOVÁ, B.: *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus*. Praha 2000.
- SOUKUPOVÁ, B.: *Lid a lidová tvorba a výroba jako nástroj propagandy ve společnosti českých zemí. Mýtus a česká (státní) politika*. *Etnologické rozpravy XX*, 2013, č. 1–2, s. 6–25.
- SOUKUPOVÁ, B.: *Mýty Prahy v krátkém období druhé republiky: Hledání cest k nové identitě české metropole*. In: Soukupová, B. – Hroch, M. – Salner, P. – Pauknerová, K.: *Cesty urbánní antropologie. Tradice – nové směry – identita*. Praha 2013, s. 25–71.
- SOUKUPOVÁ, B.: *Realisté a pozitivní češství (O myšlenkové revoluci v české společnosti)*. In: Soukupová, B.: *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus*. Praha 2000, s. 42–72.
- SOUKUPOVÁ, B.: *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. *Etnické studie, sešit 2*. Bratislava 2005.
- SOUKUPOVÁ, B.: *Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava*. In: Malý, I. a kol.: *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha 2013, s. 284–301.
- SOUKUPOVÁ, B. – HROCH, M. – SALNER, P. – PAUKNEROVÁ, K.: *Cesty urbánní antropologie. Tradice – nové směry – identita*. Praha 2013.
- STRÁNSKÁ, D.: *Lid pod Tatrami*. Praha 1931.
- ŠOUŠA, J. – MILLER, D. E. – HRABÍK SAMAL, M. (eds.): *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha 2001.
- VONDRUŠKOVÁ, A. (red.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí v Čechách*. Strážnice 2000.
- VYDRA, J.: *Svéráz, letoráz, nehoráz (Tři doby a tři druhy svérázu)*. *Věci a lidé IV*, 1952–1953, s. 404–455.

Summary

About the Issues of the Use of the Functions of the Image of the Countryside, Folk, Folk Culture, and Ethnography during the Second World War

Collaborationist Czechism took over a Reich legend about the Third Reich's fight for Europe of everlasting peace and social reconciliation in the so-called civil war. After the triumph of the Nazi Germany, the Czech issue would have been to be solved. However, during the war intermezzo the Nazi propaganda pretended an interest in the Czech "folk culture" and its apparent creator – the Czech farmer. Simultaneously, the Protectorate promoted the German "folk culture" (mainly the national costume) and the Reich ethnography (e.g. the ethnographer Kerkman, an expert in folk costumes) as unbeatable models for the Czech ethnography. The study describes the resources of the Nazi interest in the "folk culture", the forms of the culture's promotion, as well as the causes of an alleged support to the ethnographic curiosities in the Protectorate. However, the "folk culture" and the ethnography that promoted this culture, worked as a support to Czechism, a Czech nation's anchor in its alleged roots, and as an expression of national nostalgia and sentiment. The folk costumes and traditions were revitalized. In comparison to the interwar trends of ethnography, both models of the interest in the "folk culture" gave an impression of a kind of anachronism. The models disparaged the Czech and Moravian people down to the position of an ethnographic group. The "folk culture" (especially folk costumes, folk songs) was also used by the exile propaganda around Edvard Beneš, President of Czechoslovakia, to encourage the exile Czechism, to induce a feeling of the Czech nation's wholeness (in emigration and at home), and to manifest Czechism and Czechoslovakism in the public.

Key words:

ethnography – World War II – folk culture – collaborationist Czechism